

Çaresiz Esirden Hırslı Kadına: On Yedinci Yüzyıl İngiliz Kaynaklarında Mehmed-İrini Hikâyesi

From Desperate Captive to Ambitious Woman:
The Story of Mehmed and Irene in 17th-Century English Sources

SEDA ERKOÇ-YENİ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi.

(seda.erkoc@asbu.edu.tr), ORCID: 0009-0006-4325-1661.

Başvuru/Submitted: 02.10.2024. Kabul/Accepted: 18.11.2024.

“ ” Erkoç-Yeni, Seda. “Çaresiz Esirden Hırslı Kadına: On Yedinci Yüzyıl İngiliz Kaynaklarında Mehmed-İrini Hikâyesi.” *Zemin*, s. 8 (2024): 50-71.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14184770>.

Özet: "Mehmed-İrini hikâyesi" erken modern dönem İngiliz edebiyatının önemli eserleri üzerindeki etkisi sebebiyle pek çok akademik çalışmaya konu olmuştur. Fakat bu çalışmalar, çoğunlukla hikâyenin edebî aktarımı üzerinde durmuş, bu aktarımın gerçekleştirdiği sosyo-politik koşullara yeterince dikkat vermemiştir. Bandello'nun *Historia Turchesca*'dan uyarlayıp 1554'te *Novella*'sının bir parçası olarak yayınladığı Mehmed-İrini hikâyesi, 1566'da Painter'ın *The Palace of Pleasure*'ında İngilizceye çevrilmiştir. Bu sadık çevirinin ardından hikâye Knolles'un 1603'te yayımlanan *General History of the Turks* eserinde kendine bir yer edindiğinde önemli değişikliklere uğrar. Knolles'un ardından William Barksted 1611 tarihli *Hiren: or the Fair Greek* şiirinde hikâyeye yeni detaylar ekler. Erken modern dönem İngiltere'sindeki "kendi" ve "öteki" algısı, birçok edebî metin üzerinden incelenmiş ve bu dönemin tarihsel ve edebî eserlerindeki öteki temsiline, İngiliz/Batılı/Hristiyan ile Osmanlı/Doğulu/Müslüman gibi basit ikilikler üzerinden anlaşılamayacağı gösterilmiştir. Said'in on sekizinci yüzyıl için geliştirdiği Doğu-Batı karşıtlığı teorisi, erken modern dönem İngiltere'sinin karmaşık yapısını tam olarak yansıtmaz. Avrupa ile yollarını belirgin şekilde ayırmış olan Jakoben İngiltere'de, dinî kimlik mücadeleleri, Katoliklikle ilgili korkular ve İngiliz ulusal kimliği etrafındaki tartışmalar, dönemin edebî eserlerinde üretilen imgerlerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Avrupa'da yayımlanmış ilk kaynaklarda öteki ile yaklaşmanın tehlikelerine işaret eden ve Hristiyanların Osmanlılara karşı birlik olmasının önemini vurgulayan mesajlarla dokunmuş Mehmed-İrini hikâyesi, on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde yeniden üretildiğinde hem verilen mesaj hem de karakterler büyük ölçüde değişmiştir. Knolles ve Barksted'in metinleri Mehmed-İrini hikâyesinde metnin genel mesajını ve ötekinin kimliğini çeşitlendirerek on yedinci yüzyıl İngiliz okurlarının hassasiyetlerine uygun hâle getirir. Bu makale, Mehmed-İrini hikâyesinin on altıncı yüzyıl Avrupa'sından on yedinci yüzyıl İngiltere'si bağlamına uzanan uzun yolculuğunu izleyerek hikâyede meydana gelen değişimlerin nedenlerini ve sonuçlarını anlamayı amaçlamaktadır. Yunan güzeli İrini, başlangıçta Bandello tarafından "doğulu öteki"ne güvenmeme konusunda sembolik bir uyarı ve ortak bir düşmana karşı Hristiyan birliği çağrısı olarak kurgulanmışken, İngiliz tarihçi Knolles ve şair Barksted'in elinde, parçalanmış ve güvenilir bir Avrupa'yı temsil eden ve riskleri bilse de öteki ile müzakere etmek zorunda kalan bir karaktere dönüşmüştür. **Anahtar Kelimeler:** Richard Knolles, William Barksted, Mehmed-İrini hikâyesi, erken modern dönem İngiliz kaynaklarında "öteki".

Abstract: "The story of Mehmed and Irene" has been the subject of many academic studies due to its influence on significant works of early modern English literature. These studies, however, have largely focused on the literary adaptation of the story, paying little attention to the socio-political conditions in which these adaptations took place. The story of Mehmed and Irene, adapted by Bandello from *Historia Turchesca* and published as a part of his *Novella* in 1554, was translated into English in 1566 in Painter's *The Palace of Pleasure*. After this faithful translation, the story underwent significant changes when it appeared in Knolles' *General History of the Turks* in 1603. Following Knolles, William Barksted added new details to the story in his 1611 poem *Hiren: or the Fair Greek*. The perception of "self" and "other" in early modern English literature has been examined through numerous scholarly studies, revealing that the representation of the "other" in the historical and literary texts of this period cannot be understood through simplistic binaries such as English/Western/Christian versus Ottoman/Eastern/Muslim. Said's theory of an East-West opposition, developed for the 18th century, does not fully capture the complexity of early modern England. In Jacobean England, which had decisively separated itself from Catholic Europe, religious identity struggles, fears regarding Catholicism, and debates surrounding English national identity contributed to the diversification of images produced in the literary works of the period. The story of Mehmed and Irene, originally woven with messages highlighting the dangers of closeness to the "other" and emphasizing the importance of Christian unity against the Ottomans, underwent significant changes in 17th-century England. The texts of Knolles and Barksted diversified the overall message and the identity of the "other" in the story to align with the sensitivities of 17th-century English readers. This article aims to trace the long journey of the story of Mehmed and Irene from 16th-century Europe to 17th-century England, exploring the reasons and consequences of the changes in the story. While the Greek beauty Irene was originally crafted by Bandello as a symbolic warning not to trust the "Eastern other" and as a call for Christian unity against a common enemy, in the hands of the English historian Knolles and poet Barksted, she evolved into a character representing a fragmented and unreliable Europe, who, despite knowing the risks, is compelled to negotiate with the "other."

Keywords: Richard Knolles, William Barksted, the story of Mehmed and Irene, the "other" in early modern English sources.

Mehmed-İrini¹ hikâyesi erken modern dönem İngiliz edebiyatının önemli eserleri üzerindeki etkisi sebebiyle pek çok akademik çalışmaya konu olmuştur. Hikâye Shakespeare'in (ö. 1616) *Othello*'su, Kyd'in (ö. 1594) *Soliman and Perseda*'sı ve Heywood'un (ö. 1641) *Fair Maid of the West*'i gibi pek çok oyuna ilham vermiş, on altıncı yüzyıl ortalarında önce İngilizce olarak yayımlanmış ardından Richard Knolles'un (ö. 1610) ünlü *General History of the Turks* eserinde aktarılmıştır.² William Barksted'in³ (ö. 1630) *Hiren: or the Fair Greek* şiirine konu edilen ve on yedinci yüzyıl sonuna kadar pek çok kez tiyatroya uyarlanan bu hikâyenin dönemin İngiliz okur ve izleyicilerinin beğenisini kazandığı açıktır.⁴ Hikâyenin tarih ve edebiyat metinlerindeki farklı versiyonlarına odaklanan akademik çalışmalar, çoğunlukla metinler arası etkileşimler ve anlatının edebî aktarımı üzerinde durmuş, bu aktarımın gerçekleştiği sosyo-politik koşullara yeterince dikkat etmemiştir.⁵

1 Hikâyenin kadın karakterinin adı her metinde farklı yazılmıştır: Bandello'nun metninde Irene, Painter'ın metninde Hyrenee, Knolles'un kitabında Irene, Barksted'in şiirinde de Hiren olarak yazılan isim bu metinde tutarlılık sağlamak amacıyla "İrini" olarak kullanılmıştır.

2 Richard Knolles hakkında detaylı bilgi için bkz. Christine Woodhead, "Knolles, Richard (late 1540s–1610)," *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, doi.org/10.1093/ref:odnb/15752 (erişim 18 Kasım 2024).

3 William Barksted hakkında detaylı bilgi için bkz. Giorgio Melchiori, "Barksted [Backsted, Baxter], William (fl. 1607–1630)," *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, doi.org/10.1093/ref:odnb/1427 (erişim 18 Kasım 2024).

4 Bu makalede değinilen kaynaklar için bkz. William Painter, *The Palace of Pleasure Beautified, Adorned and Well Furnished, with Pleasaunt Histories and Excellent Nouelles...*, Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections, <https://name.umdl.umich.edu/A08838.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024); Richard Knolles, *The Generall Historie of the Turkes from the First Beginning of That Nation to the Rising of the Othoman familie...*, Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections, <https://name.umdl.umich.edu/A04911.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024); William Barksted, *Hiren: or The Faire Greeke*, Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections, <https://name.umdl.umich.edu/A04139.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024); Matteo Bandello, *La prima parte de le novelle del Bandello*, v1. <https://archive.org/details/laprimaquartapar01band/page/n155/mode/2up> (erişim 18 Kasım 2024); Matteo Bandello, *The Novels of Matteo Bandello*, trans. John Payne (London: Villon Society, 1890), 1:147-157; Donado da Lezze, *Historia Turchesca, 1300-1514*, ed. Ion Ursu (Bucharest: The Carol Gobl Institute of Graphic Arts, 1909), 121-122. Bandello ve da Lezze hakkında bilgi için Payne ve Ursu'nun detaylı giriş bölümlerine bakılabilir.

5 Mehmed-İrini hikâyesine değinen pek çok akademik araştırmaya bulunsa da metinleri görece bütünlüklü olarak tartışan birkaç çalışma için bkz. Samuel Chew, *The Crescent and the Rose: Islam*

İngiliz tiyatrosunda Osmanlıların tasviri üzerine ana kaynaklardan biri olarak kabul edilen Samuel Chew'in *The Crescent and the Rose* adlı kitabında Mehmed-İrini hikâyesi erken modern dönemde İngiliz tiyatrosunda II. Mehmed'e (ö. 1481) dair oyunlar başlığı altında ele alınır. George Peele'in (ö. 1596) 1594 tarihli kayıp eseriyle başlayan ve Barksted'in şiirinin kısa bir incelemesini de sunan Chew'in değerlendirmesi, derin bir analizden ziyade genel bir içerik listesi niteliğindedir. Benzer şekilde Berna Moran da "İngiliz Edebiyatında Fatih Sultan Mehmed Hakkında Piyesler" isimli makalesinde, Mehmed-İrini hikâyesinin konu edildiği altı tiyatro eserinin genel bir değerlendirmesini yapar. Moran bu edebî eserlerin ana kaynağı olarak ele aldığı Knolles'un anlatısı için de "esas itibariyle Latin yazarlardan toplanmış, orijinal ve ilmî bir kıymeti olmayan pek tarafgirane bir eser" yorumunu yapar.⁶ Mehmed-İrini hikâyesinin konu edildiği edebî ve tarihî metinleri köle anlatıları çerçevesinde değerlendiren makalesinde David C. Moberly, Lodowick Carlell'in (ö. 1675) *Osmond, The Great Turk* oyununun bir incelemesini sunar. Hikâyenin anlatıldığı ilk metinler olan İtalyan ve Fransız kaynaklarından yola çıkarak İrini karakterinin değişimine odaklanan Moberly, Knolles'un anlatısına Carlell'in kaynaklarından biri olarak sadece dipnotlarda değinir. Moberly'e göre Mehmed-İrini hikâyesi, Said'in "kendiliğinden ve zamansız, ebedî" olarak nitelediği Doğu/Batı karşıtlığından veriler taşımaz. Hikâyesinin "sınırları ayın kalırken, İrini'nin yansıttığı imaj, kendisini üretmiş olan Avrupalılık fikri/fikirleri kadar çeşitli ve değişken olmaya devam etmektedir."⁷

Erken modern dönem İngiltere'sindeki kendi-öteki algısı pek çok metin üzerinden sayısız kez incelenmiş ve bu dönemin tarih ve edebiyat metinlerinin ürettiği imgelerin İngiliz/Batılı/Hristiyan ile Osmanlı/Doğulu/Müslüman ikili karşıtlığı üzerinden okunamayacağı ortaya konmuştur.⁸ Said'in on sekizinci

and England During the Renaissance (New York: Octagon Books, 1965), 479-480; Berna Moran, "İngiliz Edebiyatında Fatih Sultan Mehmed Hakkında Piyesler," *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s. 8 (1958): 78-83; David C. Moberly, "Mehmed II and His Woman: The Idea of Europe in Early Modern Representations of a Female Captive," *The Dialectics of Orientalism in Early Modern Europe*, ed. Marcus Keller and Javier Irigoyen-García (London: Palgrave Macmillan, 2017), 137-153.

⁶ Moran, "Fatih Sultan Mehmed Hakkında Piyesler," 63.

⁷ Moberly, "Mehmed II and His Woman," n.39; 148.

⁸ Daniel J. Vitkus, *Turning Turk: English Theater and the Multicultural Mediterranean, 1570-1630* (New York: Palgrave Macmillan, 2003); Nabil Matar, *Britain and Barbary, 1589-1689* (Gaines-

yüzyıl için geliştirdiği kendi-öteki/Doğu-Batı karşıtlığı teorisi, erken modern dünyanın karmaşık yapısını yeterince yansıtmaz.⁹ Katolik Avrupa ile yollarını kesin bir şekilde ayırmış Jakoben İngiltere'sindeki başat güncel meselelerden biri olan dinî kimlik mücadeleleri, Katoliklikle ilgili korkular ve İngiliz ulusal kimliğiyle ilgili tartışmalar, dönemin edebî metinlerindeki imgeleri her açıdan çeşitlendirir. Bu metinler ötekinin kimliğini tartışmaya açmakla birlikte Avrupalı/Batılı/İngiliz/Hristiyan kimliklerini de güncel bağlamlarda yeniden üretir. I. James'in (ö. 1625) sarayındaki siyasi iklim; krala ve ülkeye sadakat, taht geçişi ve dinî bağlılıklar gibi konularda gerginliklerle ağırlaşmış ve Jakoben toplumu, dış tehditler ve onların güdümünde ortaya çıkabilecek iç bölünmelerle ilgili kaygılarla sarılmışken edebî metinler de özellikle Müslüman/Doğulu ve Avrupalı/Hristiyan kimliklerini toplumun beklentilerini karşılayacak çeşitlilikte yeniden üretmiştir.

Mehmed-İrini hikâyesinin Avrupa'dan gelen kaynak metinler aracılığıyla İngiltere bağlamına aktarılması sürecinde, yukarıda bahsedilen sosyo-politik koşullar kimi temsillerin değişimine sebep olur. Knolles'un 1603'te yayımlanan *General History of the Turks* adlı tarih kitabı ve ondan kısa bir süre sonra, 1611'de yayımlanan William Barksed'in *Hiren: or the Fair Greek* şiiri, bu açıdan mühim metinlerdir. Söz konusu eserler, Mehmed-İrini hikâyesini ana karakterin yansıtılışı, metnin genel mesajı ve ötekinin kimliği gibi yönlerden değiştirerek hem ürettikleri metinlerin doğasına hem de on yedinci yüzyıl İngiliz okurlarının hassasiyetlerine uygun hâle getirir. Bu makale, Mehmed-İrini hikâyesinin on altıncı yüzyıl Avrupa'sından on yedinci yüzyıl İngiltere'sine uzanan yolculuğunu izleyerek anlatıda meydana gelen değişimleri saptamayı ve bunların nedenlerini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla önce Avrupa'da üretilen metinlerin ana hikâyeye katkıları incelenmiş ardından İngiltere'de üretilen metinlerin kaynaklarından farklılaşan yönleri üzerinde durulmuştur. Avrupa'da üretilen ilk

ville: University Press of Florida, 2005); Jonathan Burton, *Traffic and Turning Islam and English Drama 1579-1624* (Cranbury: Rosemont Publishing, 2005); Linda McJannet, *The Sultan Speaks: Dialogue in English Plays and Histories about the Ottoman Turks* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2006); Bernadette Diane Andrea, *Women and Islam in Early Modern English Literature* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007); Aslı Çırakman, *From the Terror of the World to the Sick Man of Europe: European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth*, (New York: Peter Lang, 2002).

⁹ Çırakman, *From the Terror of the World*, 13-34.

metinlerden itibaren tekrar edilen ortak düşmana karşı Hristiyan birliği teması, önce tarihçi Knolles tarafından yok sayılmış, ardından şair Barksted'in ürettiği parçalanmış ve güvenilmez Avrupa fikri ile değiştirilmiştir. Mehmed'in çaresiz kölesi İrini, on yedinci yüzyıl İngiliz okuru için Avrupa'yı simgeleyen ve birlik olarak ötekinin elinden kurtarılması gereken bir Hristiyan değil zevk ve güç peşinde koşan, çıkarları için inançlarını feda eden, sığ bir putperesttir.

Mehmed-İrini Hikâyesinin Aktarıldığı İlk Metinler

Detaylar bir kaynaktan diğerine değişse de Mehmed-İrini hikâyesinin özeti şöyledir: Güzel bir Yunan kızı olan İrini, İstanbul'un fethi sırasında Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilir ve II. Mehmed'e hediye edilir. Mehmed, İrini'ye öylesine âşık olur ki, devlet işlerini bir kenara bırakıp tüm vaktini onunla geçirmeye başlar. Ancak sultanı gençliğinden beri tanıyan ve ona sadık olan Mustafa Paşa¹⁰ hem askerler hem de saray çevresinde artan huzursuzluktan rahatsız olur; tüm cesaretini toplar ve sultana bu sevdadan vazgeçmezse tahtından olacağını, askerlerin ve diğer paşaların onu alaşağı edeceğini söyler. Bunun üzerine Mehmed, paşalarını saraya çağırır ve İrini'yi de yanına alarak karşılarına çıkar. Onlara, böyle bir güzellikten vazgeçip vazgeçemeyeceklerini sorar. İrini'nin güzelliğinden büyülenmiş paşalar, bir yandan da sultanın öfkesinden korkarak böyle bir güzellikten vazgeçmenin çok büyük bir irade gerektirdiğini belirtirler. Bu cevabın ardından Mehmed, İrini'yi saçından tutar ve başını hançeriyle bir darbeye keser. İrini'nin cansız bedeni yere düşerken Mehmed, paşalarına iradesinin gücünü kanıtlamış olmanın gururuyla Belgrad Seferi için hazırlık yapmaları konusunda emirler verir.

Mehmed-İrini hikâyesinin İstanbul'dan Avrupa'ya geçişi, oradan da çeviriler ve uyarlamalar yoluyla İngiltere'ye varışı, yaklaşık elli yıllık bir süreci kapsar. Anlatıyı detaylandırıp ona ilk edebî unsurları kazandıran Bandello (ö. 1561), kaynak olarak Da Lezze'nin (ö. 1526) *Historia Turchesca*'sına işaret eder.¹¹ Da Lezze'nin metni de II. Mehmed'in sarayında da bulunmuş Venedikli esir Giovanni Maria Angioiello'nun (ö. 1525) anlatısına dayanır.¹² *Historia Tuchesca*'da II.

¹⁰ Her metinde karşılaşılan bu karakterin kim olabileceği konusunda bilgi bulunmamaktadır.

¹¹ Moberly, "Mehmed II and His Woman," 139. Moberly bu argümanını Bandello'nun kaynaklarını detaylı olarak tartışan şu makaleye dayandırır: Letterio Di Francia, "Alla Scoperta del Vero Bandello," *Giornale Storice Della Letteratura Italiana* 80 (1922): 1-94, 21-23.

¹² Chew, *The Crescent and the Rose*, 478.

Mehmed'in zalimliğinin sayısız örneğinden biri olarak aktarılan Mehmed-İrini hikâyesi, oldukça basit ve kısadır. II. Mehmed kendini bir kadına öylesine kap-tırır ki devlet işlerini ihmal etmeye başlar. Bu ihmalin büyük bir hata olduğunu anladığında sarayına gider ve kadını öldürür. Bu ölüm onu öylesine sarsar ki hasta olup yataklara düşer. Ama sonuçta kendini zayıf düşüren aşkı yenmiş olur.¹³ Bu hikâyede bahsedilen kadının Eğriboz Kuşatması'nın ardından ele geçirilip İstanbul'da öldürülen Venedik komutanı Paolo Erizzo'nun (ö. 1470) kızı Anna olabileceğine dair iddialar öne sürülmüştür. Ne var ki kendisi de aynı kuşatmada esir alınan Angiolello'nun, Anna'ya dair herhangi bir bilgi vermemiş olması, bu olasılığın düşük olduğunu göstermektedir.¹⁴

Angiolello'nun metninde adı sanı olmayan, kim olduğu bilinmeyen, sesi duyulmayan ve sadece "güzel" (*molto formosa*)¹⁵ olarak tasvir edilen kadın karakteri, Bandello'nun anlatımında ete kemiğe bürünür. Bandello "yazmaya değer bulunduğu olayları kaydetmek" amacıyla 1554'te yayımladığı kısa hikâyeler derlemesinin edebî niteliklerinden şüphe duyduğunu belirtse de eserin dokuzuncu hikâyesi olan Mehmed-İrini hikâyesi, gerek olay örgüsü gerek karakterler açısından oldukça geliştirilmiş ve detaylandırılmıştır.¹⁶ Mehmed-İrini hikâyesi, Bandello'nun eserinde "Türklerin İmparatoru Mahomet, kadınlarından birini zalimce öldürüyor" başlığıyla yer alır.¹⁷ Bandello'nun anlatısı, Angiolello'dan aldığı hikâyeye üç önemli ekleme yapar. Bandello öncelikle hikâyeye anlamlı bir arka plan kazandırır: İrini İstanbul'un fethinin ardından askerleri tarafından II. Mehmed'e sunulmuş bir esirdir. "Dönemin tüm Hristiyan prenslerinin büyük bir ayıbı ve sonsuz utancı olacak" bir olaya,¹⁸ İstanbul'un fethine yapılan bu atıf anlatılacak öyküye daha en başından politik bir bağlam ekler. İkinci ekleme,

13 Da Lezze, *Historia Turchesca*, 121.

14 Chew, *The Crescent and the Rose*, 480.

15 Da Lezze, *Historia Turchesca*, 121.

16 Bandello, *La prima parte de le novelle*, 21.

17 İtalyanca başlık (*Maometto Imperador de Turchi crudelmente ammazza una sua donna*) Pane'in çevirisinde birebir kullanılmıştır: "Mahomet, emperor of the Turks, cruelly slayeth one of his women," Bandello, *The Novels*, 147.

18 Alıntılanan metinlerin İngilizceden çevirileri yazara aittir. "fu quello che con vituperio grandissimo & infamia eterna di tutti i Principi Cristiani (che in quella eta erano) debellò Constantinopoli." Bandello, *La prima parte de le novelle*, 155; "to the exceeding reproach and eternal infamy of all the Christian princes of the time." Bandello, *The Novels*, 147.

kadın karaktere bir kimlik ve isim kazandırır: “On altı on yedi yaşlarında, çok güzel bir Yunan kıızı olan İrini” sultana, fethettiği şehrin yağmalanması sırasında ele geçirilen ganimetlerden biri olarak sunulur.¹⁹ Bu isim ve kimlik, Mehmed-İrini hikâyesine, İstanbul’un fethi bağlamının da desteğiyle Avrupalı/Hristiyan ve Doğulu/Müslüman çatışmasını ekler. Bandello’nun metne son müdahalesi de İrini’nin ölümüyle ilgilidir: Mehmed İrini’yi yalnızken değil tüm paşa ve vezirlerinin önünde, adeta bir gösteri yaparak öldürür. İrini’nin ölümünün kalabalık bir grup tarafından da izlenmiş olması, Mehmed’in hikâyesinin adında vurgulanan zalimliğini daha da belirgin kılar.²⁰

Mehmed-İrini hikâyesinin Osmanlı sultanının ve askerlerinin “kasıp kavurduğu” İstanbul’da geçen bir Müslüman-Hristiyan ilişkisine dönüşmesi, Bandello’nun vermek istediği mesaj için işlevseldir. Bandello, öykünün başlangıcında kadınları ötekine duyulan merak ve aşk konusunda uyarır: Ötekine duyulan sevgi güvenilecek bir bağ değildir ve tehlikeler içerir. Adamlarını dört bir yana göndererek tüm Hristiyanları Mehmed’e karşı birleştirmeye çalışan Papa hakkında Mustafa Paşa’nın sultanı uyarması,²¹ Mehmed’in İrini’ye aşkı sebebiyle “effemine” olduğu ve artık orduyu yönetemeyeceği hususunda askerlerin dedikodular çıkarılması²² gibi detaylar, bir yandan Osmanlılara dair yaygın stereotipleri tekrarlar bir yandan da ötekine karşı başarımın ancak bir arada hareket edilmesiyle mümkün olduğu mesajını vurgular. Bandello’nun anlatısı, Mehmed-İrini hikâyesinin on altı ve on yedinci yüzyıllar boyunca yayınlanacak sayısız versiyonuna kaynaklık etmekle kalmaz anlatıya sürekli tekrar edecek bu önemli mesajı da ekler.

19 “una bellissima giovane Greca chiamata Hirenea, d’età di sedici in dice sette anni, la quale fu giudicata per la più bella Giovane che mai si fosse veduta.” Bandello, *La prima parte de le novelle*, 158; “a very beautiful Grecian girl of sixteen to seventeen years of age, Irene” Bandello, *The Novels*, 148.

20 Bandello, *La prima parte de le novelle*, 158; “E stando tutti insieme in sala e ragionando tra loro variamente, eccoti che venne ‘Imperatore...’” Bandello, *La prima parte de le novelle*, 161; “All being then assembled in the hall and discoursing variously among themselves, behold, in came the emperor...” Bandello, *The Novels*, 156.

21 “che il lor Papa altro non fa che mandar i suoi Prelati qua e là per unire tutti i Principi de la Cristianità rouina tua” Bandello, *La prima parte de le novelle*, 160; “their Pope doth nought but send his prelates hither and thither, to unite all the princes of Christendom for thy ruin” Bandello, *The Novels*, 154.

22 “parendo loro che l’Imperatore si fosse di tal forte effeminato, che mai piu non devesse attendere a le cose militari” Bandello, *La prima parte de le novelle*, 156; “the emperor was grown so effeminate that he might never more concern himself with things military” Bandello, *The Novels*, 149.

Bandello'nun anlatısını 1559'da Fransızca olarak yeniden yayımlayan Pierre Boaistuau'nun (ö. 1566) metninde de Mustafa Paşa, Sultanı "Roma'nın büyük Papası"nın Hristiyanları ona karşı birleştirmeye çalıştığı konusunda uyarır.²³ Boaistuau'nun Hyrenée'si de Bandello'nun İrini'si gibi sessizdir ve sadece fiziksel özellikleriyle tasvir edilir. Metinde İrini'nin düşüncelerine, içine düştüğü duruma verdiği tepkiye değinilmez; onu Müslüman ötekinin karşıtı yapan Batılı/Hristiyan özellikleri, okura sadece adı ve milliyeti üzerinden aktarılır. Hikâyenin İngiltere'deki versiyonlarına kaynaklık etmiş ve erkekler tarafından kaleme alınmış olan bu iki metinde de İrini karakteri, erkek esirlerin yaşadıklarını anlatan sayısız köle anlatısına kıyasla tamamen sessiz ve soyuttur. Doğulu ötekiyi kucaklamaya yahut ona güvenmeye karşı uyarı mesajları içeren ve ortak düşmana karşı birlik konusunda bir hatırlatma yapan bu metinlerde yer alan İrini karakteri, Avrupa'nın temsili olarak kabul edilebilir. Dahası, sınırları belirsiz bu soyut temsil, İrini'nin hikâyenin ana karakteri olarak yeniden üretildiği her metinde, bağlamsal gerekliliklere göre anlatımın şekillenmesine olanak tanır.

Richard Knolles'un anlatısında Hristiyan Birliği Fikri

1603 yılında 1200 sayfa olarak yayınlanan Richard Knolles'ın *General History of the Turks (GH)* adlı eseri, oldukça hacimli bir metindir. Türkler hakkında İngilizce yazılmış ilk tarih kitabı olan *GH*, belki de eserin boyutu sebebiyle genellikle kısmi olarak incelenmiş ve bir tarih metni olarak pek fazla ilgi görmemiştir. *GH*'ye kısmen atıfta bulunan yahut onu belirli bir çalışmanın kapsamı gereği toplanmış kaynaklardan biri olarak inceleyen pek çok akademik metin mevcuttur. Bu çalışmalar *GH*'yi bir tarih kitabı olarak ele almamış, dönemin tarih yazımı eğilimleri çerçevesinde okumamış veya aynı zamanda üretilen diğer tarihlerle karşılaştırmamıştır.²⁴ Christina Woodhead, Knolles'in eserinin yazıldığı dönemde başka birçok "genel tarih" in üretildiğini belirtmekle birlikte, Knolles'in çalışmasını diğerlerinden ayırma eğilimindedir. Ona göre, 1600

23 Pierre Boaistuau'nun metninin detaylı bir tartışması için bkz. Moberly, "Mehmed II and His Woman," 140-142.

24 Knolles'un tarih kitabının detaylı bir incelemesi için bkz. Seda Erkoç, "A Whole and Continuat Historie: General Histories in Early Seventeenth-Century England, with Specific Reference to Richard Knolles's the General History of the Turks and his Patron Peter Manwood" (Doktora Tezi, İ.D. Bilkent Üniversitesi, 2016); Stephan Schmuck, "Politics of Anxiety: The Imago Turci in Early Modern English Prose, c.1550-1620" (PhD diss. Aberystwyth University, 2007).

civarında yayımlanan “yabancı devletlerin genel tarihleri” sadece “diğer bilgiler eklenerek güncellenen tek bir metnin çevirileriyken” Knolles’in *GH*’si “sadece kronolojik anlatısını aktarmayı değil, Osmanlı Devleti’nin ‘küçük bir başlanğıçtan nasıl ve neden dünyanın en büyük korkusu hâline geldiğini’ anlamayı amaçlayan bir girişimdir.”²⁵

Aslında hemen hemen tüm “Genel tarih” yazarları, mevcut metinlerin basit bir kolajını yapma fikrini kesin bir dille reddetmiş ve ilgili materyali toplarken aynı zamanda değerlendirme ve yorumlamanın önemini vurgulamışlardır.²⁶ Genel tarih yazımı, metnin doğası gereği elemeyi, düzeltmeyi ve düzenlemeyi içeren bir girişim olma özelliği taşır. İyi organize edilmiş, bütüncül bir anlatı üretme çabası, esasında genel tarihleri, geç Orta Çağ kroniklerinden ayıran önemli noktalardan biridir. Knolles da eserin girişinde “Genel tarih” yazımı metodolojisine uygun olarak eline geçen kaynakları değerlendirdiğini, bir kaynaktaki eksiklikleri diğerini kullanarak düzeltip tamamladığını ve bir yandan kaynağın içerdiği yanlışlıkları düzeltirken bir yandan da gereksiz/hatalı bilgileri elelediğini açıkça belirtir.²⁷

Knolles’un Mehmed-İrini hikâyesine müdahalelerinin bir kısmı, tam da yukarıda bahsedilen eleme/sadeleştirme, düzeltme ve tamamlama iddialarına uygun olarak yapılmıştır. Knolles *GH*’nin yazımında kullandığı kaynakların bir kısmını kitabının girişinde listelemiş olsa da bu liste kullandığı sayısız kaynağın çok küçük bir parçasıdır. Bu nedenle Knolles’un Mehmed-İrini hikâyesi için kullandığı kaynakları kesin olarak belirlemek neredeyse imkânsızdır. Eserinin yazımından önce hem Bandello’nun Mehmed-İrini hikâyesini İngilizce olarak yayımladığı William Painter’ın (ö. 1594) *The Palace of Pleasure* adlı kitabını hem de Bandello ve Boaistuau’nun İtalyanca ve Fransızca eserlerini incelemiş olması mümkündür. Kaynağı Painter’ın sadık çevirisi de olsa Avrupa’da yayımlanmış versiyonlar da olsa Knolles’un Mehmed-İrini hikâyesini her üç kaynağa göre

25 Christina Woodhead, “The History of an Historie: Richard Knolles’ General Historie of the Turkes, 1603-1700,” *Journal of Turkish Studies*, no. 26 (2002): 349-357, 350.

26 Erkoç, “A Whole and Continuat Historie,” 118.

27 “propounding vnto my selfe no other marke to aime at than the very truth of the Historie; as that which is it selfe of power to giue life vnto the dead letter, and to couer the faults escaped in the homely penning or compiling thereof.” / “still supplying with the perfections of the better, what I found wanting or defectiue in the weaker” Knolles, *The Generall Historie*, “Author’s Introduction” (bu bölümde sayfa numarası bulunmamakta).

daha tarafsız ve coşkudan uzak bir dille, bilgi aktarımını öncelayen bir tarzda anlattığı söylenebilir.

Avrupa’da yayımlanan ilk detaylı versiyondan itibaren Mehmed-İrini hikâyesinin önemli bir bölümü Mustafa Paşa’nın Mehmed’le konuşmasına ayrılmıştır. Hikâye metninin üçte birini kaplayan uzunlukta olan bu bölümde, Mehmed’in çocukluğundan beri tanıdığı ve çok güvendiği paşalarından biri olan Mustafa, diğer paşaların ve askerlerin planları hakkında onu uyarmak ve içine düştüğü umursamazlıktan çıkarmak için sultanla konuşmaya karar verir. Bu konuşma boyunca Mustafa, Mehmed’e kendisinden önce Osmanlıları yönetmiş olan atalarının başarılarını, kazandıkları zaferleri ve elde ettikleri toprakları anlatır. Bandello’nun versiyonundaki bu tarihsel bilgiler, Paolo Giovio’nun (ö. 1552) 1537 tarihli *Turcicarum Rerum Commentarius*’una dayanır ve aktarılan bilgilerin çoğu eksik ve hatalıdır.²⁸ Öyle ki Bandello’nun metnini 1890’da İngilizceye çeviren John Payne bu kısmın altına “Türk fetihlerine dair bu taslağın tamamı hatalarla dolu olup, o kadar karışık ve bilgisizce yazılmış ki neredeyse düzeltilemez durumda” notunu düşer.²⁹

Bandello’nun metninin İngilizce çevirisinde William Painter, bu tarihsel bilgileri olduğu gibi tekrar eder. Knolles kaynak metinden bağımsız olarak bu bilgileri düzenler, sadeleştirir ve düzeltir. Bu müdahaleleri sonucunda Knolles’un metni I. Bâyezîd’in (ö. 1403) Ankara Savaşında Timur’a yenilgisi (1402), I. Mehmed’in (ö. 1421) Karamanlılara karşı seferleri ve I. Murâd’ın (ö. 1389) Macarlarla mücadeleleri gibi olayları doğru yansıtır. Knolles hem kaynak metinlerde hem de Painter’in çevirisinde Mehmed-İrini aşkına dair zikredilen üç yıllık süreyi de iki yıla indirerek II. Mehmed’e Belgrad Seferi hazırlıkları için makul bir süre bırakır. Tarihî bilgilere dair bir diğer temel değişiklik Bandello’nun metninin girişinde Mehmed’in zalimliğinin ve dizginlenemeyen öfkesinin başka bir örneği olarak aktarılan Çandarlı Halîl Paşa’nın idamı (1453) hadisesidir:

Tabiatı gereği çok zalim olan Mahomed, bu büyük zaferi kazandıktan sonra, babası tarafından kendisine vali olarak atanan Calihasso’nun (Halil Paşa) öldürülmesini emretti, çünkü o, Konstantinopolis’in yağmalanması sırasında birçok zulmü yasaklamıştı. Böylece yaşlı adam, çeşitli işkencelerle en acımasız şekilde öldürüldü.³⁰

28 Bandello’nun kaynakları için bkz. Di Francia, “Alla Scoperta del Vero Bandello,” 21-23.

29 Bandello, *The Novels*, n.4, 153.

30 “Haute adunque cost gran vittoria Maometto che di natura era crudelissimo, ordinò che Calibasso che gli era dal padre stato ordinato Governatore, sozze ammazzato, per ciò che aveva ne la

Knolles kaynak metindeki bu bölümü metninin dışında bırakır ve Halîl Paşa'nın ölümüne dair detayları kronolojik olarak aktarır. Knolles'un anlatısında Halîl Paşa, II. Mehmed'le arasında uzun süren bir husumet bulunmasına ve fırsattan yararlanmak isteyen saray çevrelerinin Sultanı sürekli paşaya karşı kıskırtmalarına rağmen ancak ihanetine dair açık deliller bulunduğu anda öldürülür. Knolles'un metninde, II. Mehmed'in acımasızlığına ve fevriliğine pek çok referans bulunmakla birlikte Halîl Paşa'nın idamına dair anlatıda Bandello'nun diğer kaynaklarla uyuşmayan açıklaması metinden çıkartılmıştır. Metnin aktardığı tarihsel bilgilerdeki değişiklikler, Knolles'un titiz çalışmasına ve kitabının girişinde aktardığı metodolojik prensiplere bağlılığına işaret eder.

Knolles'un anlatısını Bandello ve Painter'dan farklılaştıran bir diğer unsur, her iki metinde yer alan Osmanlılara karşı birleşme mesajının Mehmed-İrini hikâyesinden tamamen çıkarılmış olmasıdır. Painter'ın metninde, yine Mustafa'nın konuşmasının bir parçası olarak aktarılan kısım şöyledir:

Hristiyanlar uzun zamandır (bildiğiniz gibi) sizin yıkımınızı ve yok oluşunuzu yeminle kararlaştırmışlardır. Dahası, Roma'daki en yüksek piskoposları olan Papa'nın, tüm piskoposlarını topladığını, Hristiyanlık dünyasındaki prens ve hükümdarları birleştirmek ve barıştırmak için çağrıda bulunduğunu, sizi alt etmek, elinizden hükümdarlığı almak ve imparatorluğunuzu yağmalamak istediklerini söylüyorlar. Fakat ne biliyoruz ki; güçlerini, sizin baş düşmanınız olan Pers Şahı ile mi birleştirecekler, yoksa eski düşmanlarınızdan biri olan Mısır Sultanı ile mi? Eğer bunlar gerçekleşirse (Allah korusun), imparatorluğunuz yok olacak.³¹

ruina di Costantinopoli vietate molte crudeltà." Bandello, *La prima parte de le novelle*, 156; "Mahomet, who was of his nature very cruel, having won this great victory, ordained that Calihasso, who had of his father been appointed unto him for governor, should be slain, for that he had, at the spoiling of Constantinople, forbidden many cruelties, and so the good old man was with various torments most cruelly done to death." Bandello, *The Novels*, 148.

31 Painter, *The Palace of Pleasure*, 110. Aynı bölüm Bandello'nun metninde şu şekilde yer alır: "Bilmelisin ki tüm Hristiyan âlemi sana zarar vermektan başka bir şey düşünmüyor ve anladığım kadarıyla Papa da piskoposlarını sağa sola gönderip, Hristiyan dünyasındaki tüm prensleri senin yıkımın için birleştirmeye çalışıyor. Eğer Hristiyanlar birleşecek olursa ki Allah korusun, ne yaparız? Eğer bu efemine yaşam tarzına devam eder ve kendini zayıfltırsan, gücün tükenir ve erkekliğin zayıflarsa, askerlerin artık silah tutmaz ve savaşla ilgili her şey unutulursa, ne olur? Avrupa'daki Hristiyan prensler, düşmanın olan Mısır Sultanı ile ve en acımasız düşmanın olan Pers Şahı ile birleşirse, ne olacak? Bunu düşünmek bile beni dehşete düşürüyor ve Allah'tan Hristiyanlara böyle bir niyet vermemesini diliyorum, çünkü kesinlikle imparatorluğun duman olup giderdi." Bandello, *La prima parte de le novelle*, 160.

Knolles Mehmed-İrini hikâyesinden bu kısmı çıkararak Bandello'nun Osmanlılar karşısında birlik olma mesajını yok sayar. Bunun yerine Mustafa, Mehmed'i askerlerinin tutumlarına karşı uyarmakla yetinir:

Askerleriniz, eğer yurtdışında görevlendirilmezlerse, sizi daha fazla sıkıntıya sokarak içeride harekete geçeceklerdir: Tembellik onları küstahlaştırır ve askerî disiplinsizlik ahlaklarını bozar. Bu nedenle ölçsüz ve sadakatsiz konuşmalar başlar ki eğer siz, tüm soylu atalarınızın yaptığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun onuru ve genişlemesi için onları sefere çıkarmazsanız, bunu yapacak bir başkasını, hatta kendi evlatlarınızdan birini tahta çıkaracaklarını söylerler. Ve sıradan bir askerın aptalca dile getirdiğini, onların büyük komutanları kötü niyetle planlamaktadır. Bu durumun imparatorluğunuzun tamamında nasıl bir kargaşa yaratacağını ve sizin kraliyet şahsınıza getireceği tehlikeyi düşünmek bile beni dehşete düşürüyor.³²

Knolles'un tarih kitabı ilk sayfalarından itibaren Osmanlıların Avrupa'daki hızlı ilerleyişinin ancak onlara karşı birlik olmuş Hristiyan prensler tarafından durdurulabileceğini, Hristiyanların bu amaç için aralarındaki çekişmeleri bir kenara bırakması gerektiği mesajını yineler. Bu mesajı vermek, Knolles'un Türklerin tarihini yazmasının ana amaçlarındanıdır.³³ Öte yandan yazarın yekpare bir Batılı/Hristiyan algısı taşımadığı, İspanyolların başını çektiği Katolik dünyasını da en az Osmanlılar kadar öteki olarak algıladığı, kimi olaylar karşısındaki değerlendirmeleri ve belli konulardaki anlamlı suskunluğuyla ortaya çıkar.³⁴

Bu durumda, Hristiyan birliğinin önemini ve gerekliliğini vurgulamak için 1200 sayfa yazmış olan Knolles'un Bandello'nun anlatısındaki ana mesajı metnine dâhil etmemesi nasıl açıklanabilir? Knolles metni boyunca Hristiyanlığın birliği temasını vurgulamaya çalışır ancak yine de Katolik dünyanın öncülüğünde gerçekleşmiş birliklere, Osmanlılar karşısında büyük başarılar kazanılmış olsa bile, mesafeli yaklaşır. Örneğin, tüm Avrupa'nın büyük bir Hristiyan zaferi olarak kutladığı İnebahtı Savaşı, Knolles tarafından küçümsenmiş, bu mücadele için kurulan Haçlı birliğinin İspanyol generali, işleri aksatan bencil tavırları sebebiyle eleştirilmiştir.³⁵ Knolles, benzer pek çok durumda, İspanyolları öne çıkartacak

32 Knolles, *The Generall Historie*, 352.

33 Knolles, *The Generall Historie*, "Author's Introduction" (bu bölümde sayfa numarası bulunmamakta).

34 Knolles'un İspanyollar karşısındaki tutumu için bkz. Schmuck, "Politics of Anxiety," 19-52.

35 Seda Erkoç Yeni, "Bir Savaşı Anlatmak: Kralın ve Şairin Gözünden İnebahtı Savaşı," *Erdem*, 86 (2024): 47-62.

bir yorum yapmaktansa sessiz kalmayı seçer. Öte yandan Knolles'un metninde, başarısız birlik hamlelerini anlattığı ve açıkça eleştirdiği kısımlar geniş yer tutar. Knolles İstanbul'un fethi hazırlıkları başlamışken çaresizce destek arayan imparatorun durumunu şöyle aktarır:

Konstantinopolis imparatoru (...) diğer Hristiyan prenslere elçiler göndererek, bu tehlikeli durumda onların yardım ve desteğini ısrarla istedi. Ancak bu çaba boşa çıktı ve tüm talepleri boşunaydı; çünkü onlar birbirleriyle anlaşmazlık içindeydi ve Hristiyanlığın ortak düşmanını geri püskürtmektense kişisel intikamlarıyla daha fazla ilgileniyorlardı, bu yüzden ona hiçbir şekilde yardım edemediler ya da etmek istemediler. O dönemde Rome piskoposu olan beşinci Nicholas, Napoli kralı Alphonsus ve Venedik devleti ona otuz kadırğa göndermeyi vaat ettiler, ancak hiçbiri gelmedi.³⁶

Yeri geldiğinde büyük zaferler konusunda sessiz kalan Knolles'un, konu başarısız girişimler ve yenilgiler olduğunda sözünü sakınmayışının sebebi, eserinin yayına hazırlandığı dönemde İngiltere'nin Hristiyan dünyasıyla ilişkilerinde aranabilir.

Knolles'un Avrupa/Hristiyan-Osmanlı/Müslüman ilişkileri hakkındaki fikirlerinin bilhassa hâmişî Sir Peter Manwood (ö. 1625) ile onun temas kurduğu entelektüel ve siyasi çevrelerin etkisinde şekillendiği açıktır. Sir Peter Manwood'un temas hâlinde olduğu iki ana grup, Lord Essex (ö. 1601) ve Başpiskopos Whitgift (ö. 1604) etrafında toplanan entelektüeller, 1590'larda, özellikle de 1595'ten sonra, Hristiyanlığın bölünmüş yapısı ve Türk tehdidi gibi iç politika açısından oldukça kullanışlı konulara odaklandılar. Bu dönemde İngiltere politikasında önemli pozisyonlara gözünü dikmiş olan Lord Essex, Katolikleri kendisinden uzaklaştırmamak için İspanya karşıtı politikalarını rafine etmeye ikna edilmişti.³⁷ Bu doğrultuda Lord Essex ve onun etrafında toplanan entelektüeller, Essex'in İspanya karşıtı politikasını Katolik-Protestan çatışması yerine, dindar olmayan bir tirana karşı tamamen seküler bir saldırı olarak tanımlamaya başlamıştı.

³⁶ "emperor of Constantinople (...) sent his embassadours vnto other Christian princes, earnestly crauing their aid and assistance in that his dangerous estate. But that labour was lost, and all his sute vaine: for they being at variance one with another, and hauing more care of priuat reuenge than how to repulse the common enemie of Christianitie, could not or would not afford him any helpe at all. Nicholas the fift of that name, then bishop of Rome, with Alphonsus king of Naples, and the state of Venice, promised to haue sent him thirtie gallies, but none for all that came." Knolles, *The Generall Historie*, 340.

³⁷ Alexandra Gajda, *The Earl of Essex and Late Elizabethan Political Culture* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 85.

Lord Essex ve çevresi, İspanya karşıtı dış politikayı daha seküler bir zemine çekmeye çalışırken rakipleri, Elizabeth'in (ö. 1603) hükümetine ve politikalarına saldırmak için çok daha geniş bir dinsel çatışma meselesini ele almıştır. Cizvit rahip Robert Parsons (ö. 1610), Hristiyanlığın bölünmüş yapısı temasını ve bunun Türk tehdidini artırdığı görüşünü öne sürerek İspanya karşıtı duruşun hâkim olduğu geç Elizabeth dönemi dış politikasını eleştirmiştir. 1590'ların başında basılan birkaç anonim risale³⁸ İngiltere hükümetinin II. Philip'in (ö. 1598) dostluğunu terk ederek Hristiyan birliğini bozduğunu savunuyordu. Robert Parsons bu fikre destek vermiş ve Elizabeth'in "tüm Hristiyan mezheplerinin düşmanı olan Türk ile açıkça iş birliği yaptığını" vurgulamıştır.³⁹ Bu saldırılara yanıt olarak Essex'e yakın olduğu bilinen kişiler, II. Philip'in zalim politikalarına dair ayrıntılar içeren ve İngiltere Katoliklerini Philip'in zulmünün yayılması konusunda uyaran eserler hazırladılar.⁴⁰ Bu metinlere göre Hristiyan barış ve huzurunu sürekli olarak bozma çabası içinde olan kişi, Elizabeth değil II. Philip'ti. Bu nedenle, Philip'e ve onun haksız, zalim yöntemlerine karşı savaşmak doğal bir zorunluluktadır.

Bu risalelerde aynı zamanda Hristiyan prenslerin Osmanlılara karşı zafer kazanmalarını sağlayacak tek yöntem olan Avrupa ittifakına duyulan gereksinime de değiniliyordu. Lord Essex ve destekçilerine göre II. Philip'e karşı savaşın la-dinî ve meşru nedenleri ile giderek büyüyen Türk tehdidine karşı Hristiyan birliğinin gerekliliği birbiriyle çelişmeyen tavrıydı. Bu gruba göre

38 Örneğin "A declaration of the true causes of the great troubles, presupposed to be intended against the realme of England wherein the indifferent reader shall manifestly perceave, by whome, and by what means, the realme is broughte into these pretended perills," Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections, <https://name.umdl.umich.edu/A68000.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).

39 Robert Parsons, "Nevves from Spayne and Holland Conteyning: An information of English Affayres in Spayne vvith a Conference made thereupon in Amsterdame of Holland," Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections, <https://name.umdl.umich.edu/A12677.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).

40 1594-5 yıllarında Essex çevresinden bir grup tarafından yazılan "The State of Christendom," Elizabeth dönemi dış politikasına bir özür niteliğindedeydi ve Parson'un argümanını tersine çevirmeye çalışıyordu. Henry Wotton, "The State of Christendom, or, A most Exact and Curious Discovery of Many Secret Passages and Hidden Mysteries of the Times," Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections, <https://name.umdl.umich.edu/A67131.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).

Hristiyanlığın zayıflığının ana nedeni, İspanyollar ve kralları II. Philip'in yayımlacı politikalarıydı. II. Philip'in hırslarıyla mücadele etmek için Hristiyan prenslerin harcadığı mali ve askerî güç, yalnız onun alaşağı edilmesinden sonra gerçek düşman olan Türklere karşı kullanılabilirdi. Philip'i durdurmak, Türk'e karşı bir savaş başlatmadan önceki ilk adım olmalıydı ve Osmanlı topraklarının genişlemesiyle ilgili her bir anlatı, İspanyol saldırganlığını durdurmak için ne kadar acil hareket edilmesi gerektiğini hatırlatıyordu. Hâmîsi Manwood'un Elizabeth dönemi iç ve dış politikasında tutumları ile desteklediği siyasi gruplar, Knolles'un metninde Türk zulmünü ve İspanya karşıtlığını bir arada bulundurması gerekliliğini doğuruyordu.

Barksted'in Katolik İrini'si

William Barksted'in şiiri, Mehmed-İrini hikâyesinin (George Peele'in kayıp oyunun ardından) İngiltere'deki ikinci edebî uyarlamasıdır. Barksted'in şiiri hem Avrupa kaynaklarından hem de Knolles'un anlatısından oldukça farklıdır. Barksted Mehmed-İrini hikâyesini iki kısma ayırır ve ilk bölümü dönemin ünlü sanat hâmîlerinden 18. Oxford Kontu Henry de Vere'ye (ö. 1625), ikinci bölümü ise kontun kız kardeşi Elizabeth Stanley'e ithaf eder. Babası 17. Oxford Kontu Edward (ö. 1604) kadar önemli bir figür olmasa da Henry ailesinin imtiyazlarıyla I. James'in sarayında önemli roller üstlenmiş, sanat camiasında da etkili bir figür hâline gelmiştir.⁴¹ On yedinci yüzyılın başlarındaki çoğu İngiliz asili gibi Protestan olan Henry'nin dinî bağlılığı, özellikle İspanya ile Habsburg İmparatorluğu gibi Katolik güçlere ve I. James'in sarayındaki Katolik etkilerine karşı duruşuyla açığa çıkar. Barksted'in şiirini dönemin bu iki önemli hâmîsine ithafı, eserini ve kendisini sanat alanına yön veren bu patronlarla ilişkilendirme çabasının bir parçasıdır. Öte yandan bu ilişkilendirme, metnin içeriğinin de hâmîlerin sosyo-politik konumlarıyla çelişmeyeceği anlamına gelir.

Barkstead'in daha önceki anlatılara kıyasla oldukça uzun sayılabilecek şiiri 8'er dizelik 114 kıtadan oluşur. Metnin yarısından fazlası (ilk 66 kıta), Mehmed-İrini hikâyesini ortaya çıkaran koşullar ve ikili arasındaki aşkın geliştiği döneme odaklanır. Bu kısımda; İstanbul'un fethinden sonra şehrin içinde olduğu

⁴¹ Victor Stater, "Vere, Henry de, Eighteenth Earl of Oxford (1593–1625)," *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, doi.org/10.1093/ref:odnb/28210 (erişim 18 Kasım 2024).

durum anlatılır, İstanbul'un kaybedilmesinin ve ardından gelen tüm felaketlerin temel nedeni olarak Osmanlılar karşısında Hristiyan birliğinin sağlanamayışına işaret edilir, eserin ana karakterleri Mehmed ve İrini tanıtılır. Barksted burada iki önemli değişiklik yapar: Öncelikle İrini, Mehmed'e diğer tüm metinlerden farklı olarak bir askeri tarafından hediye edilmez. Şehrin yağmalanması sırasında Mehmed, İrini'yi başka kadınlarla birlikte bir sunağın önünde ağlayarak dua ederken görür. İrini o kadar güzeldir ki etraftaki tüm şiddet ve yıkıma rağmen aşk oracıkta doğar.⁴² Chew, biraz da Barksted'in bir şair olarak kabiliyetine güvensizliğinden, bu değişimin kaynağı olarak Peele'in oyununu gösterir.⁴³ Barksted'in Mehmed-İrini karşılaşmasını böylesi dinî bir atmosfere taşıması, hikâyeyi daha en başından Müslüman-Hristiyan ayrımına dayanan bir bağlama oturtur.

Bu çarpıcı sahnenin ardından Mehmed'in İrini'yi kendisiyle olmaya ikna etmeye çalıştığı ve aşkın doğası, din ve iffet üzerine ikilinin diyaloglarıyla benzenmiş uzun bir bölüm başlar. Anlatı tekniğinin de gerektirdiği üzere Barksted'in İrini'si sessiz ve soyut değildir, metinde bir karakter olarak belirginleşir ve adı da hikâyesinin bir parçası hâline gelir. Barksted Mehmed-İrini hikâyesini aktardığı şiirinin başlığına adını da ekleyerek İrini'nin hikâyedeki önemini vurgular.⁴⁴ *Hiren or The Faire Greeke* başlığı, Peele'in 1594 tarihli *The Turkish Mahomed and Hiren the Fair Greek* oyunundan ve oyun metninde karşılaştığı İrini karakterinden Barksted'in etkilenmiş olabileceği fikrini de destekler. Peele ve Barksted'in metinleri İrini karakterinin muğlak bir Avrupalı/Hristiyan kimliğinden uzaklaşıp yeniden üretildiği coğrafyaların hassasiyetlerine göre şekillendirildiği temel eserlerdir.

Barksted'in şiirinde İrini karakterinin daha görünür hâle gelmesi, geçirdiği dönüşümü de ortaya koyar. Öncelikle Barksted'in şiirinde İrini, Katolik bir kimlik kazanır. Mehmed'in baştan çıkarmalarına uzun süre dirense de sonunda ikna olan İrini "Papa ile yollarını ayırır" ve "kalbini sınırlardan kurtarır", artık "Roma'dan af dilemeyecek" kendisi kendisini dilediğince affedecektir.⁴⁵ İkilinin

42 Barksted, *Hiren: or The faire Greeke*, 10-13.

43 Chew, *The Crescent and the Rose*, 486.

44 Moberly, "Mehmed II and His Woman," 143.

45 "And this new conuertite building on hope, / Loue makes folks hardy, alas the flesh is fraile, / Dispences now a little with the Pope: / And frō restrictions giues her heart more scope."; "No pardon will she now implore of Rome, Her selfe she pardons twenty times an houre, Nor yet an heretike her selfe doth doome, Since she hath Mahomet within her power." Barksted, *Hiren: or The Faire Greeke*, 61-62.

din meselelerini tartışırken Mehmed'in İrini'yi keşişlerin yalanlarına ve kiliseleri süsleyen idollere karşı uyarması da dönemin okurunun gözünden kaçmayacak Katoliklik eleştirileridir.⁴⁶

İrini'nin Katolik kimliği Mehmed'le ilişkisinde ona yeni sorumluluklar da getirir. Kaynakların aksine Barksted, İrini'yi Mehmed'in çaresiz kölesi olarak değil seçme şansı olan bir birey olarak resmeder. Mehmed İrini'ye söz verir: Onu zorlamayacak, İrini kani olmadıkça onunla birleşmeyecektir:

"Artık yeter, erdemli genç kız," dedi Mahomet,
"Her ne kadar vereceğin izinde tüm neşe ve huzur yatsa da,
Seni zorlamayacağım, bana kendini isteğinle verene dek."⁴⁷

Bu sözünü izleyen süreçte Mehmed çeşitli zenginlikler, güç, güvenlik ve toplumsal statü vaadiyle İrini'yi ikna etmeye çalışır. İrini başlangıçta inançları ve iffeti için dirense de sonunda Mehmed'e boyun eğer. Bu kısımda Barksted'in İrini'nin kararını eleştirisi açıktır:

Ona nazikçe kur yapar, cimrinin tanrısıyla,
Kızılderilinin saflığı ve erdemini kölesiyle.
Parlak altınla, alev alev yandığında etrafında,
Tüm kapılar açılır, dilediğimiz şeye doğru.
Altın, insanın merhameti, yaratıcısının esasidir,
Kadın sever kralı, onuru ve zenginliği için.
Oysa kral, gözlerini cennet, kucakını mezar kılar,
Bir kadının yüzü, hükümdarları sıklıkla büyüler.⁴⁸

Bu dizeler İrini'yi baştan çıkarmanın altınla simgelenen zenginlik ve güç olduğunu vurgular. İrini "Cimrilere Tanrısı" paraya kaptırır kendini; "Kızılderililerin saflığındadır", altının getirdiği yozlaşmayı tam olarak anlayamaz. Barksted'in İrini'si Mehmed'in zenginliklerine boyun eğen, inancını ve onurunu

⁴⁶ Barksted, *Hiren: or The Faire Greeke*, 29-30.

⁴⁷ "No more chast maid said Mahomet: / Though in thy grant consists all ioy and rest, / I will not force thee, till thou giue me it." Barksted, *Hiren: or The Faire Greeke*, 34.

⁴⁸ "He gently woes her with the misers God, / The Indians ignorance, and vertues slaue, / Bright flaming gold, for where that ha's abode, / All doores flies open to the wish we craue. / Gold is mans mercy, and his makers rod, / She loues the King for honor and for riches, / He makes her eyes his heauen, her lap his graue, / A womans face oft Maiesties bewitches." Barksted, *Hiren: or The Faire Greeke*, 69.

altınlarla değiştirir. Bu tavrıyla ötekinin gazabına uğramış kurban olmaktan çok ötekiyle kendi iradesiyle ilişkilenen, bu ilişkiden doğacak tehlikelerin farkında olan bir öznedir. Nitekim hikâyesinin sonunda İrini yanıldığını kabul eder. Mehmed'in kılıç darbesiyle ölmek üzereyken İrini'nin yüzü sanki pişmanlığını yansıtıyordu:

...

Bu saatte, benim için göklere karşı savaş açacağını sanmıştım.

Dünyevi varlık düşen cam gibi kırılanmış,

Sana hem iffetimi hem de hayatımı verdim."⁴⁹

Barksted'in şiiri, önceki anlatılardan belirgin biçimde farklılık göstererek karakterlerin hem kişisel dönüşümlerini hem de dönemin sosyo-politik ve dinî hassasiyetlerini ön plana çıkarır. İrini'nin daha aktif ve görünür hâle getirilmesi, onun hikâyedeki rolünü basit bir kurban olmaktan çıkarıp kendi iradesiyle kararlar alan bir özneye dönüştürür. Ancak bu süreçte, İrini'nin yaptığı tercihlerin ve sonuçlarının, özellikle zenginlik ve güç karşısındaki direncinin zayıflamasıyla, trajik bir sona varması kaçınılmazdır. Barksted'in yaklaşımı hem İrini'nin bireysel çelişkilerini hem de dönemin Katoliklik eleştirilerini ustalıkla işlerken, hikâyeyi dinî ve ahlaki tartışmaların merkezine taşır. Sonuç olarak Barksted'in metni, sadece edebî bir yeniden anlatım değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve dinî dinamiklerine derin bir bakış sunar.

Sonuç

Mehmed-İrini hikâyesi, Avrupa'da yayınlandığı ilk kaynaklar aracılığıyla çeviriler ve uyarlamalarla on yedinci yüzyıl İngiltere'sinin okuruna sunulduğunda gerek metnin mesajı gerekse de İrini karakterinin kimliği açılarından önemli bir dönüşüme uğramıştı. Avrupalı yazarların üstünde durduğu parçalanmış Hristiyan toplumunu bir araya getirme çağırısı, on yedinci yüzyıl başlarında Katolik-Protestan çekişmelerinin iç ve dış politikada belirleyici olduğu İngiltere'de, özellikle Knolles ve Barksted gibi eserlerini bu çatışmaların taraflarının himayesinde üreten yazarlarca göz ardı edildi. Knolles'un bağlı kaldığı metodolojik prensipler, metinde gerekli gördüğü değişimleri yapmasını zorunlu kılıyor; hâmininin içinde

49 "...I thought within this hower, / For me thou wouldst haue oppos'd heauen with strife, / That earthly being is like falling glasse, / To thee I lost virginity and life." Barksted, *Hiren: or The Faire Greeke*, 107.

bulunduğu entelektüel grubun iç politikadaki tutumu, bir yandan Hristiyan birliğini savunurken bir yandan da Türklerin güçlenmelerinin ana sebebi olarak görülen İspanya'yı düşman/öteki ilan etmesini gerektiriyordu. Barksted'in şiiri uzun süre sessiz ve soyut kalmış İrini'ye bir ses ve belirgin bir irade katarken benzer sosyo-politik koşullarla onu güvenilir, hırslı, çıkarıcı, Katolik kadın stereotipi hâline getiriyordu. Mehmed-İrini hikâyesi, tüm diğer metinler gibi, yeniden üretildiği her bağlamda, anlatının nesnesi olan kişi ve olaylardan çok yazarların dünya görüşünün, benlik ve öteki algısının etkisinde şekillenmiştir. Bu açıdan ele alındığında, Mehmed-İrini hikâyesinin farklı versiyonlarındaki keskin dönüşümlerin erken modern dönemde hem Doğulu/Müslüman ötekinin hem de Batılı/Hristiyan kimliğinin çeşitliliğini ortaya koyduğu açıktır.

Kaynaklar

- "A declaration of the true causes of the great troubles, presupposed to be intended against the realm of England wherein the indifferent reader shall manifestly perceive, by whome, and by what means, the realm is brought into these pretended perills." Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A68000.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).
- Andrea, Bernadette Diane. *Women and Islam in Early Modern English Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Bandello, Matteo. *The Novels of Matteo Bandello*. Translated by John Payne. London: Villon Society, 1890.
- _____. *La prima parte de le novelle del Bandello*. vol. 1. <https://archive.org/details/laprimaquartapar01band/page/n155/mode/2up> (erişim 18 Kasım 2024).
- Barksted, William. *Hiren: or The Faire Greeke*. Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A04139.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).
- Burton, Jonathan. *Traffic and Turning Islam and English Drama 1579-1624*. Cranbury: Rosemont Publishing, 2005.
- Chew, Samuel. *The Crescent and the Rose: Islam and England During the Renaissance*, New York: Octagon Books, 1965.
- Çırakman, Aslı. *From the Terror of the World to the Sick Man of Europe: European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth*. New York: Peter Lang, 2002.
- Da Lezze, Donado. *Historia Turchesca, 1300-1514*. Edited by Ion Ursu. Bucharest: The Carol Gobl Institute of Graphic Arts, 1909.
- Di Francia, Letterio. "Alla Scoperta del Vero Bandello II." *Giornale Storice Della Letteratura Italiana*, no. 80 (1922): 1-94.

- Erkoç, Seda. "A Whole and Continuat Historie: General Histories in Early Seventeenth-Century England, with Specific Reference to Richard Knolles's the General History of the Turks and his Patron Peter Manwood." Doktora Tezi. İ.D. Bilkent Üniversitesi, 2016.
- Erkoç-Yeni, Seda. "Bir Savaşı Anlatmak: Kralın ve Şairin Gözünden İnabahtı Savaşı." *Erdem*, s. 86 (2024): 47-62.
- Gajda, Alexandra. *The Earl of Essex and Late Elizabethan Political Culture*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Knolles, Richard. *The Generall Historie of the Turkes from the First Beginning of that Nation to the Rising of the Othoman Familie*. Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A04911.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).
- Matar, Nabil. *Britain and Barbary, 1589-1689*. Gainesville: University Press of Florida, 2005.
- McJannet, Linda. *The Sultan Speaks: Dialogue in English Plays and Histories about the Ottoman Turks*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2006.
- Melchiori, Giorgio. "Barksted [Backsted, Baxter], William (fl. 1607-1630)." *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford University Press. doi.org/10.1093/ref:odnb/1427 (erişim 18 Kasım 2024).
- Moberly, David C. "Mehmed II and His Woman: The Idea of Europe in Early Modern Representations of a Female Captive." *The Dialectics of Orientalism in Early Modern Europe*, edited by Marcus Keller and Javier Irigoyen-García, 137-153. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Moran, Berna. "İngiliz Edebiyatında Fatih Sultan Mehmed Hakkında Piyesler." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s. 8 (1958): 78-83.
- Painter, William. *The Palace of Pleasure Beautified, Adorned and Well Furnished, with Pleasaunt Histories and Excellent Nouelles*. Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A08838.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).
- Parsons, Robert. "Nevves from Spayne and Holland Conteyning. An Information of English Affayres in Spayne vvith a Conference made thereuppon in Amsterdam of Holland." Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A12677.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).
- Schmuck, Stephan. "Politics of Anxiety: The Imago Turci in Early Modern English Prose, c.1550-1620." PhD diss. Aberystwyth University, 2007.
- Stater, Victor "Vere, Henry de, Eighteenth Earl of Oxford (1593-1625)." *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford University Press. doi:10.1093/ref:odnb/28210 (erişim 2 Ekim 2024).

- Vitkus, Daniel J. *Turning Turk: English Theater and the Multicultural Mediterranean, 1570-1630*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Woodhead, Christina. "The History of an Historie: Richard Knolles' General Historie of the Turkes, 1603-1700." *Journal of Turkish Studies*, no. 26 (2002): 349-357.
- _____. "Knolles, Richard (late 1540s-1610)." *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford University Press. doi.org/10.1093/ref:odnb/15752 (erişim 18 Kasım 2024).
- Wotton, Henry. "The State of Christendom, or, A Most Exact and Curious Discovery of Many Secret Passages and Hidden Mysteries of the Times." Early English Books Online, University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A67131.0001.001> (erişim 2 Ekim 2024).